

Ба ҳуқуқи дастнавис

ҶУРАҚУЛОВ БОЗОРАЛИ РАҲМОНАЛИЕВИЧ

**ТАҲЛИЛИ СОҲТОРӢ-СЕМАНТИКИИ ИСТИЛОҲОТИ
ПЕДАГОГӢ ДАР ЗАБОНҲОИ ГУНОГУННИЗОМ (ДАР АСОСИ
МАВОДИ ЗАБОНҲОИ ТОЧИКӢ ВА АНГЛИСӢ)**

**10.02.20 – Забоншиносии муқоисавӣ–таърихӣ, типологӣ ва
муқоисавӣ**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т И
диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ
номзади илмҳои филологӣ

ДУШАНБЕ 2019

Таҳқиқот дар кафедраи забонҳои хориҷӣ ва методикаи таълими они Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ анҷом дода шудааст.

Роҳбари илмӣ:

Ҷаматов Самиддин Салоҳиддинович

доктори илмҳои филология, профессор, мудири кафедраи забоншиносӣ ва типологияи муқоисавии ДДОТ ба номи Садриддин Айни

Муқарризи расмӣ:

Назарзода Сайфиддин

доктори илмҳои филология узви вобастаи АИҶТ, сарҳодими илмии Институти забон ва адабиёти ба номи А. Рӯдакӣ АИ ҶТ

Мусоямов Зубайдулло Муминшоевич

номзади илмҳои филология, дотсент, мудири кафедраи филологияи хориҷии Донишгоҳи давлатии забонҳо ба номи С. Улуғзода

Муассисаи

тақриздиханда:

Донишгоҳи давлатии Данғара

Ҳимояи диссертатсия рӯзи 28-уми июни соли 2019 соати 15⁰⁰ дар ҷаласаи шӯрои диссертатсионии 6D.KAO-028 назди Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 121 бинои марказӣ, ошонаи 2, толори Шӯрои олимони донишгоҳ баргузор мегардад.

Бо диссертатсия ва автореферат дар китобхонаи илмии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни, ш. Душанбе хиёбони Рӯдакӣ, 121 ва тавассути сомонаи www.tgpu.tj шинос шудан мумкин аст.

Автореферат рӯзи «_____» _____ соли 2019 тавзеъ гардид.

Котиби илмии Шӯрои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои филология,
дотсент:

Мирзоалиева А.

МУҚАДДИМА

Аҳамияти мавзӯи таҳқиқот. Мубрам будани таҳқиқоти диссертатсионӣ аз аҳамияти амалӣ ва назариявии таҳқиқи проблемаҳои истилоҳот иборат мебошад, ки рушди вижаи он дар асри инқилоби илмӣ – техникаӣ имконпазир гардидааст. Таҳқиқи ҳамаҷонибаи истилоҳоти соҳаҳои гуногуни илм, махсусан педагогика, вазифаи муҳими самтгирии омӯзиши истилоҳотии таҳлили забоншиносӣ, омили ташаккул ва рушди истилоҳоти объектҳои алоҳида ҳисоб мешавад. Истилоҳоти педагогика маҷмӯи шароити муайяннамудаи фанни илмӣ ва омӯзиши онро ифода мекунад, зеро системаи сохторӣ-семантикӣ дар ҷанбаҳои муқосавии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, махсусан ҷолиби диққат мебошанд.

Таҳқиқоти бахши системаи истилоҳотии педагогика дар забони тоҷикӣ дар муқоиса бо забони англисӣ, махсусан дар замони ҳозира, баъди ба даст омадани соҳибхитиёрии Тоҷикистон ва мақоми давлатӣ гирифтани забони тоҷикӣ муҳим аст ва ин масъулияти калони иҷтимоиро ҳам дар кишвар ва ҳам дар арсаи ҷаҳонӣ матраҳ месозад.

Таҳқиқоти бахшидашуда ба истилоҳот, ҳамчунин шарҳи мавқеъ ва диққати махсуси таҳлилӣ дар ҳуҷҷатҳо ба баррасии муносибатҳои проблемавӣ дар истилоҳот ва таркиби луғавии забони алоҳида равона шудаанд.

Бо вучуди ин, миқдори муайяни масъалаҳои алоқаманд ба аломатҳои алоҳида ва умумии забонӣ ҳатто дар замони муосир ба қадри кофӣ омӯхта нашуда, ба ташаккул ва рушди шароит бахшида шудаанд, ҳамчунин ҳалли ихтилофҳо дар лексикологияи муосир инро талаб мекунад.

Дар ин самт проблемаи вижаҳои сохторӣ ва семантикии бахши педагогии маҷмӯаи истилоҳот, тарзи ташаккул ва беҳсозии аломатҳои семантикии калимаҳо дар истилоҳот дар робита бо воҳиди концептуалии “педагогика” ҳамчун падида дар истилоҳоти забони тоҷикӣ баррасӣ мегардад. Муносибати таҳлилӣ ба мақулаи луғавӣ- семантикии мазкур, вақте ки ҳар як истилоҳ дорои симои фонетикии худ, сохтор ва тавсифномаи семантикии худ мебошад, вазифаи ҷорӣ марҳилаи кунунии таҳқиқоти истилоҳот ба шумор меравад.

Бояд қайд намуд, ки шароити инкишофи истилоҳот дар забоншиносии муосири тоҷик ва англис дар робита бо сарчашмаҳои ташаккул ва коркарди шароит, аз ҷумла байналмилалишавӣ ва миллишавӣ ҷанбаи муҳимтарини аксари пажӯҳишҳо боқӣ мемонад. Ҳамин тавр, тавсиф ва омӯзиши маводи забоншиносӣ, таҳлили таҳқиқоти алоҳидаи бахшидашуда ба тавсифи вижаҳои матн дар забонҳои дорои сохторҳои мухталиф, он хулосаро имконпазир месозад, ки ҳанӯз саволҳои хеле зиёде дар интизори посухи худ мебошанд, аз он ҷумла масъалаҳои дониши вижаҳои матнҳои бадеӣ, илмӣ ва публисистӣ дар забонҳои гуногун, роҳҳо ва воситаҳои ташкил ва офаридани матнҳо ба забонҳои гуногунсохтор ҳалли мушаххаси худро интизоранд.

Дарачаи омӯзиши проблема. Маълум аст, ки забон инъикоскунандаи муҳит ва равандро дар фаъолияти инсон мебошад, ки инъикоскунандаи воқеияти объективӣ, комёбиҳои фарҳанги маънавӣ ва тамаддун ба ҳисоб меравад. Дар забоншиносии муосир идрокӣ система ва сохтори забон яке аз мафҳумҳои асосии таърифи вижагии сифатии забон доништа мешавад.

Тасвири мазкур дар илми муосири забоншиносӣ ханӯз дар ибтидои асри ХХ муқаррар карда шуда буд, он бо назарияи забоншиносии машҳури швейсариягӣ Фердинанд де Соссюр алоқаманд аст, ки ӯ ба аҳамияти тавачҷуҳ қардан ба таҳқиқоти забон ишора мекунад ва он дар маҷмӯъ аз унсурҳои робитаи дутарафадошта ва алоқамандӣ иборат аст [10, 180-190].

Ф. Де Соссюр сарфи назар ба муносибати таҳлили атомии таркиби забонӣ, ки дар забоншиносӣ афзалият дошт, мафҳуми хусусияти системавӣ доштани забонро пешниҳод кард. Ӯ забонро ҳамчун системаи ба сохти дохилии худ тобеъбуда таъриф мекунад, ки маҷмӯи унсурҳои алоқамандӣ ва робитаи дутарафадоштаро ифода мекунад.

Дар солҳои минбаъда, дар заминаи назарияи Ф. де Соссюр аломатҳои муҳими асоси забон идентификатсия (ҳаммонанд) карда шуданд, зеро система яке аз муҳимтарин самтҳои забоншиносӣ гардид. Бинобар ин, системаи забонӣ дар забоншиносии муосир функцияи муқарраргардидаро идрок намуда, чун воҳиди иловашудаи сохтори мушаххас, ба ҷавҳари муайян ҳаллу фасл мекунад. Дар ин робита забоншинос А. Мелничук чунин таъкид мекунад: «Системаи мафҳумҳо чун маҷмӯи унсурҳои ба ҳам робитаи дутарафадошта ва алоқаманд, ягонагии бештарро ташаккул дода, унсурҳои он – қисмҳои онро баррасӣ менамояд» [4, 27-34].

Таҳқиқот ва ҷустуҷӯи ҳал намудани проблемаҳои системаҳои дар луғат ва истилоҳот бо номи забоншиносон: Э.Бенвенист, А.А. Потебня, М.М.Покровский, Й.Трир, Н.М.Шанский, Г.Паул, А.Мейе, В.Вундт, В.Вартбург, Е.Курилович, Д.Н.Шмелев, В.А.Звегинтсев, Э.Веландер, Э.Сепир, Б.Уорф, А.М.Кузнецов, А.А.Реформатский, В.Порсиг, Л.Вайсгербер, Ю.Д.Апресян, В.Н.Солнцев, Н.В.Арнолд, Н.Д.Арутюнова, О.С.Ахманова, А.В.Суперанская, В.В.Виноградов, О.Лотте, С.Д.Катселсон, В.В.Гак, Р.С.Гинзбург, Ю.Н.Караулов, Э.В.Кузнецова, Е.С.Кубрякова, К.Г.Комлев, М.В.Никитин, Ю.В.Рождественский, А.О.Смирнитский, Ю.С.Степанов, И.Н.Сухова, Н.Н.Толстой, А.А.Уфимсева, Д.Саймиддинов, М.Шукуров, Н.Шаропов, С.Назарзода, М.Қосимова, С.Ҷаматов, М.Султонов ва дигарон алоқаманд аст.

Ҳамин тавр, назарияи ҷанбаи системавӣ доштани вожа, дар навбати аввал, дар инкишофи пайдарҳамии майдонҳои луғавӣ, ки ба муносибатҳои синтагматикӣ ва парадигматикӣ асос ёфтаанд, инъикос мешаванд. Шарҳу тафсир ва баррасии ташкили сохтори вожаҳо, ҳаммонандии таносуби навъҳо ва зернавъҳои луғат, таърифи сифатии семантикӣ ва дар айни замон, кашфи шабоҳати алоқамандиҳо дар асоси маҷмӯаи семантикӣ ва сохторӣ дар маводи кишри истилоҳотӣ бо қиёс ва муқоисаи системаҳои

гуногуншаклӣ дар забоншиносии муосир марҳилаи муҳим ба шумор меравад.

Дар асоси амалияи методҳои таҳлили семантикӣ ва қиёсӣ, одатан, бар асли равиши дедуктивии маъмул дар мантиқ, яъне аз чузъ ба кулл иҷро шудааст, аз маъниҳои воҳидҳои истилоҳӣ ба маъниҳои умумии гурӯҳҳои алоҳидаи истилоҳот ва мақулаҳои луғавӣ-семантикӣ. Методи минбаъда - таҳлили забоншиносӣ системаи афзорҳо ва равишҳои ба таърифи ҷанбаи махсус ва умумии забон мансуббударо аз лиҳози қиёсӣ дарбар мегирад.

Мақсади таҳқиқот. Мақсади асосии таҳқиқот – омӯзиши системавӣ, комплексӣ ва муқоисавию системавии омӯзиши қиёсии сохторӣ, дериватсионӣ ва луғавӣ-семантикии вижагӣҳои ташаккул ва тақомули истилоҳоти педагогӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ дар ҷанбаи муқоисавӣ мебошад.

Мувофиқи мақсади таҳқиқот **вазифаҳои зерин** муайян гардидаанд:

– нишон додани вижагӣҳои луғавӣ-семантикии падидаҳо ва равишҳои ташаккули истилоҳот дар системаи педагогикаи забонҳои қиёсшаванда;

– муқаррар кардани вижагӣҳои сохторӣ-семантикии ташаккули истилоҳоти педагогӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ;

– муқаррар кардани ҷой ва нақши маҷмӯаи истилоҳоти соҳавӣ дар системаи муассисаҳои таҳсилоти педагогӣ;

– муайян намудани дараҷаи таъсири омилҳои экстралингвистикӣ ба беҳтаршавии механизмҳои луғавӣ-семантикии ташаккулёбии истилоҳоти педагогӣ дар забонҳои муқоисашаванда;

– муайян намудани системаи силсиламаротибии иртиботот бо истифодаи истилоҳоти педагогӣ дар забонҳои муқоисашаванда ба мақсади муайян кардани вижагӣҳои луғавӣ- семантикии онҳо;

– муайян кардани алоқамандҳои семантикӣ дар асоси шарҳу тафсир ва таҳлили вижагӣҳои луғавӣ-семантикӣ ва сохтории истилоҳоти педагогӣ.

Асосҳои методологӣ. Дар рафти мувоҳида бо натиҷаҳо ва хулосаҳои таҳқиқоти то ҳол мавҷуда дар ҳамин самти забоншиносӣ, муаллифи таҳқиқот саъй намудааст, ки вижагӣҳои асосии сохторӣ-семантикӣ ва луғавӣ-семантикии мақулаи истилоҳоти таҳсилотиро муқаррар созад.

Нагониҳои илмӣ таҳқиқот аз он иборат аст, ки системаи истилоҳоти педагогӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ нахустин бор мавзӯи таҳқиқот қарор мегирад; дар системаи умумӣ ва ҷанбаи сохторӣ вижагӣҳои луғавӣ-семантикӣ ва сохторӣ-грамматикии истилоҳоти педагогӣ дар забонҳои таҳқиқшаванда ва сарчашмаҳои пайдоиши онҳо баррасӣ мешаванд; нахустин бор вижагӣҳои муқоисавӣ ва типологии татбиқи воҳидҳои сатҳи дигар, ҳангоми ташаккулёбии маҷмӯаи истилоҳии забонҳои муқоисашаванда нишон дода мешаванд. Дар таҳқиқот равишҳои имконпазирӣ ташаккулёбии минбаъдаи истилоҳоти педагогии забони тоҷикӣ, шароити махсуси сохторҳои гуногун ва навҳои семантикӣ барои омӯзиши боз ҳам пурраи соҳаи истилоҳоти педагогикаи забони тоҷикӣ

муайян карда мешаванд. Таҳлили луғавӣ-семантикӣ, сохторӣ-грамматикӣ ва ҷанбаи функционалии истилоҳоти педагогии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ кодир аст, ки шавку ҳаваси зиёдро ба коркарди назарияи умумӣ ва методологияи омӯзиши типологии забонҳои гуногунсохтор дар оянда бедор намояд.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро асарҳои илмии муҳаққиқони барҷастаи соҳаи забоншиносӣ - Н.Н. Толстов, В.В. Виноградов, А.А. Реформатский, Ю. В. Рождественский, В.Н. Солнцев, В.В. Акуленко, Д. Шмелев, А.О. Смирнитский, А. Рубинчик, Н.А. Арутюнов, А.А. Уфимцев, С.Д. Кэтснелсон, Е.В. Кузнецова, Н. Новиков, Е. Кубряков, К.Г. Комлев, Ю. С. Степанов, Н.М. Сланский, Р.С.Гинзбург, Ю.В.Апресян, Я.Сухов, В.В. Гэк, У.Кузнецов, Ю.Я.Караулов, В.А.Звегинцев, Д.М.Степанов, Н.С. Арнолд, Х. Мачидов, Д. Ходчев, Б. Камолитдинов, Т.Х.Никитин, П. Чамшедов, Д. Саймиддинов, М. Қосимова, С. Назарзода, Я.Б.Сиёев, Ф. Зикриёев, С. Сатторов, Б. Шаропов, О. Қосимов, М.Б. Султонов, С. Чаматов ва дигарон ташкил мекунанд.

Аҳамияти назариявии таҳқиқот дар аст, ки натиҷаҳои таҳқиқот метавонад ба инкишофи минбаъдаи назарияи истилоҳот, виҷасозии методҳои пажӯҳишҳои истилоҳот, роҳҳо ва сарчашмаҳои ташаққули он, асосҳои назариявӣ барои татбиқи воситаҳои ҷиҳати пешбурди бахшҳои забоншиносӣ, шеваҳои махсуси иҷтимоӣ ва рушди минбаъдаи назарияи умумӣ ва методологияи омӯзиши киёсӣ ва типологии забонҳо мусоидат намояд.

Аҳамияти амалии таҳқиқот дар он мебошад, ки истифодаи самаранокӣ натиҷаҳои таҳқиқот дар амал, дар раванди таҳсилот дар муассисаҳои олии ва миёнаи таълимӣ, дар коркард ва иҷрои курсҳои махсус ва семинарҳои махсус, лексияҳо аз ҷанбаи грамматикаи муқоисавӣ, луғатшиносӣ, таълифи қорҳои илмӣ, методӣ ва ғайра, дар мураттабозии луғатҳои тафсирий, дузабона ва бисёрзабона метавонад мавриди истифода қарор дода шавад.

Методҳои таҳқиқот. Дар таҳқиқот методҳои зерин истифода гардидаанд: умумиилмӣ, методҳои назариявӣ ва эмпирикии таҳқиқот, ки пурра ба ноилшавии мақсадҳо мусоидат мекунанд: методҳои таҳлилий ва тавсифӣ (тафсир, коркарди мавод, арзёбиҳои моҳиятии забоншиносӣ), методи муқоисавии типологӣ, ки барои нишон додани вижагиҳои гуногуни сохтори таркиби истилоҳоти педагогии забонҳои дахлдор мусоидат мекунад. Методҳои номбурда дар алоқамандӣ бо методҳои таҳлили мураттабозӣ, трансформатсионӣ, таҳлили омории қаринавӣ истифода шудаанд.

Объекти таҳқиқот вижагиҳои истилоҳоти педагогика аз рӯйи ҷанбаҳои луғавӣ – семантикӣ, сохторӣ, грамматикӣ ва функционалӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ дар ҷанбаҳои муқоисавӣ мебошад..

Мавриди таҳқиқот аз ҷанбаи муқоисавии таркибӣ-грамматикӣ, функционалӣ, луғавӣ-семантикӣ ва вижагиҳои забоншиносии маҷмӯаи истилоҳоти педагогӣ дар системаи забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ дар ҷанбаи муқоисавӣ иборат аст.

Нуктаҳои ба химоя пешниҳодшавандаи таҳқиқот:

– маводи забонии гирдоварӣ ва коркардшуда оид ба истилоҳоти педагогии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ дорои арзиши муайяни забоншиносӣ мебошад.

– системакунонӣ ва пажӯҳиши истилоҳоти таҳсилотӣ дар забони тоҷикӣ дар муқоиса бо маҷмӯаи истилоҳоти таҳсилотии забони англисӣ ббарои инкишофи системаи истилоҳот ва ҳамгунсозии бахши системаи истилоҳии забони тоҷикӣ аз аҳамияти махсус бархӯрдор мебошад;

– таҳлили системавии муқоисавӣ-типологӣ, луғавӣ-семантикӣ ва сохторӣ-грамматикӣ истилоҳоти педагогии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ метавонад барои пажӯҳиши самараноки дигар бахшҳои истилоҳоти забонҳои муқоисашаванда ва ҳалли мусбати дигар масъалаҳои самти мазкур мусоидат намояд;

– ташкили сохторӣ, семантикӣ ва концептуалии истилоҳоти педагогӣ дар забонҳои муқоисашаванда доимо дар раванди инкишоф мебошад, вобаста ба зервоҳиди илм дар бораи воҳидҳои истилоҳотии амалкунанда дар ин ё он амсила бо сарчашмаҳои гуногуни пайдоиш тафовут дорад. Усули ташаккули истилоҳоти педагогии забонҳои қиёсшаванда – истифодаи воситаҳо ва равишҳои калимасозӣ; инчунин иқтибоси воҳидҳои луғавии асили юнонӣ, лотинӣ, фаронсавӣ ва ғайра мебошад;

– дар истилоҳоти педагогикаи забонҳои таҳқиқшаванда аз ҳама сермаҳсултарин истилоҳҳои бисёрҷузъӣ мебошанд, ки мувофиқи сохтори алоқаи тобеи воҳидҳои забони адабӣ сохта шудаанд. Матнҳои илмӣ ба педагогика дахлдошта бо мавҷуд будани шумораи зиёди калимаҳои гуногуни мураккабсохтор тавсиф мешаванд. Калимасозии аффиксӣ, ки бо амсилаҳои гуногуни пешвандӣ ва пасвандӣ тавсиф мешаванд, ҳамчунин сермаҳсуланд;

– вижагиҳои муайяни ташкили семантикии истилоҳоти педагогии ба ҳамаин гурӯҳи истилоҳот хосбуда дар забонҳои муқоисашаванда, ки тавассути корбурди методи таҳлили сохторӣ рамзкушоӣ шудаанд, муайян кардани ташкили сохтори тавсифоти луғавӣ-мавзӯии истилоҳоти таҳсилотӣ дар забонҳои муқоисашаванда.

Таснифи истилоҳоти педагогӣ гуногуншаклиҳои сершумори гурӯҳҳои мавзӯӣ ва семантикӣ, зергурӯҳҳо ва навъоро, дар асоси воҳидҳои умумии истилоҳотӣ дар сохтори семантикӣ ошкор месозад.

Тасвиби таҳқиқот. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар маҷлиси кафедраи забонҳои хориҷӣ ва методикаи таълими Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А. Рӯдакӣ (суратчаласаи № 02 аз 20 сентябри соли 2018) муҳокима гардидааст. Натиҷаҳои таҳқиқот аз ҷониби муаллиф дар конференсияҳои

ҳарсолаи илмию методӣ, илмию амалии Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А. Рӯдакӣ (солҳои 2011-2018), дар конференсияҳои илмию ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ (Душанбе, солҳои 2015-2018) гузориш шудаанд.

Интишорот. Аз рӯи муҳтавои таҳқиқот 14 таълифот, аз он ҷумла 3 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи феҳристи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр карда шудааст.

Соҳтори диссертатсия. Таҳқиқоти диссертатсионӣ аз муқаддима, се боб, хулоса, рӯйхати адабиёт ва замимаҳо иборат буда, дар 163 саҳифаи матни ҳуруфчинии компютерӣ иншо ва пешниҳод гардидааст. Феҳристи сарчашмаҳо ва адабиёти истифодагардида аз 240 адабиёту луғатҳоро ташкил дода, аз ҷумла 33-номгӯй ба забони тоҷикӣ, 12 номгӯй ба забони англисӣ 185 номгӯй ба забони русӣ, 2 номгӯй луғати тоҷикӣ ва 8 номгӯй луғати русӣ буд.

МУҲТАВОИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар боби якум таҳти унвони «**Ҷанбаҳои назариявии таҳқиқоти истилоҳот дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ**» масъала оид ба мафҳумҳои «истилоҳ», «истилоҳот» ва «системаи истилоҳот» дар забоншиносӣ баррасӣ мешавад.

Дар ин боби таҳқиқоти диссертатсионӣ масъала оид ба воситаҳои ифодаи истилоҳҳои педагогӣ дар забонҳои муқоисашаванда баррасӣ мегардад. Барои таҳлили батафсил ва фароҳамоварии тасаввуроти осонфаҳми масъалаи мазкур зарурати баррасии қисмати назариявӣ ва маҳз масъалаҳои умумии ба истилоҳот дахлдошта низ ба миён меояд. Истилоҳ ба системаи умумии луғавии забон танҳо тавассути системаи мушаххаси истилоҳот дохил мешавад, ба баёни дигар, маҳз истилоҳот натавонанд дар таркиби луғавии забон, балки дар таркиби луғавии соҳаи муқарраршуда вучуд доранд. Ҳамин тариқ, *истилоҳот* – ин маҷмӯи истилоҳҳои соҳаи муайяни фаъолият, истеҳсолот, донишҳо, ки маҷмӯаи махсуси луғавии барои батартибдорӣ ва батанзимдорӣ бошуурона бештар дастрасбударо, ташаккул медиҳад.

Системаи истилоҳот ҳамон вақте тавлид мешавад, ки ин ё он соҳаи маърифат ё фаъолият ба кадри кофӣ ташаккул ёфта, назарияи худро ба даст оварда, ҳамаи мафҳумҳои асосии худро пайдо ва муносибатҳои байни онҳоро дарк мекунад. Дар тафовут аз истилоҳот, системаи истилоҳотӣ ба таври бошуурона интиҳобшуда ба вучуд оварда шуда, аз тарафи олимони мутахассисони соҳаи марбута қабул карда мешавад. Дар баъзе ҳолатҳо бошад, вожаҳо, ибора-истилоҳҳои бошуурона сохташуда, ҳамчунин истилоҳҳои аз забони дигар иқтибосшуда барои баёни назарияи тавсифкунандаи соҳаи мазкур истифода мешавад.

Бояд қайд кард, ки боз як сифати барои истилоҳот басо муҳим вучуд дорад. Маҳз дар соҳаи илм, техника, сиёсат, ҳуқуқшиносӣ одатан

робитаҳои байналмилалӣ амалӣ мешаванд ва бинобар ин, масъала оид ба ҳамдигарфаҳми одамони намояндаи забонҳо ва миллатҳо гуногун ҷавобулода муҳим мебошад.

Истилоҳот дар забон дар таркиби истилоҳоти муқарраршуда вучуд доранд. Истилоҳот, чун системаи истилоҳҳои илмӣ, зерсистемаро дар дохили системаи умумӣ луғавӣ дилхоҳ забон ташкил мекунад. Ба ақидаи А.А. Реформатский, истилоҳот—ин системаи мафҳумҳои илми мазкур мебошад, ки дар ифодаи луғавӣ дахлдор мустаҳкам карда шудааст. Агар дар забони умумӣ (берун аз истилоҳоти мазкур) вожа мумкин аст сермаъно бошад, ба доираи истилоҳоти муайян афтада, он якмаъноиро касб мекунад [7,167-172].

Ҳанӯз В.В. Виноградов қайд карда буд, ки : «Дар ба вучуд овардан ва таърифи истилоҳ ду ҷиҳат, ду нуқтаи назар мавҷуд аст: таркибӣ-забонӣ ва мафҳумӣ, семантикӣ, ки аз инкишофи системаи мафҳумҳои ин ё он илм, ин ё он истеҳсолот, касбу кор вобастагӣ дорад. Ин ҳар ду ҷиҳат ба ҳам алоқаманданд ва дар баробари ин бо таърих, анъанаҳои фарҳангӣ-таърихӣ вобастагӣ доранд»[3, 39-43]. Тарафи мафҳумӣ системаи истилоҳот (терминосистема) муносибати ҷойдоштаро байни истилоҳҳо дар доираи маъдони мазкур инъикос менамояд.

Дар зерфасли дуҷуми боби мазкур - «**Сатҳи истилоҳшавии воҳидҳои луғавӣ**» он нуқта мавриди таҳлил қарор гирифтааст, ки ба сифати истилоҳҳо на дилхоҳ воҳидҳои луғавӣ истифода мешаванд, балки танҳо вожаҳои хусусиятҳои муайяндошта (як маъно доранд, аз ифоданокӣ маҳруманд ва ғайра). Баъзе муаллифон мекӯшанд “ҳадди истилоҳшавиро”, ки бо роҳи омӯри муқаррар мешавад, истисно кунанд. Аз рӯи дараҷаи истилоҳшавӣ ба таври анъанавӣ истилоҳҳо ва шибҳаистилоҳҳо (терминоидҳо)- ро ҷудо мекунанд, ба шибҳаистилоҳҳо воҳидҳои луғавие шомиланд, ки ё ҳанӯз истилоҳ нашудаанд, ё талаботи ба истилоҳҳо матраҳшавандароқонёе намекунанд.

Дар зерфасли «**Ҳолати таҳқиқоти истилоҳҳо ва истилоҳот дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ**» дараҷа ва ҳолати омӯхта шудани истилоҳҳо ва истилоҳот баррасӣ мешавад. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вақтҳои охир ба вазъият ва ҳолати истилоҳот дар забони тоҷикӣ таваҷҷуҳи лозимӣ медиҳад. Бешубҳа, ҳолати имрӯзаи истилоҳот дар забони тоҷикӣ ба суръати рушд дар ҳамаи соҳаҳои фаъолияти инсонӣ, технологияҳои нав ва комёбиҳои илмӣ-техникӣ қонеъкунанда нест ва бинобар ин, андешидани чораҳои муассирро тақозо мекунад.

Бояд қайд намуд, ки ҳанӯз дар қорҳои нахустин таҳқиқоти илмӣ ба забони форсӣ-дарӣ имконоти махсус дар қорқарди истилоҳоти фанҳои астрономия, ҷуғрофия, математика ва тиб зоҳир мешаванд. Чуноне, ки дар ин хусус донишманди тоҷик М.Рустамов, дар диссертатсияи худ бамаврид қайд мекунад, ҳолати мазкур моро водор месозад иқрор намоем, ки омӯзиши таҷрибаи аҷдодони гузаштаи дури мо, шаклҳо ва методҳои

муносибати илмӣ ба равандҳои ташаккул ва рушди истилоҳоти педагогика, ба вазифаҳои, ки имрӯз дар назди истилоҳотшиносии тоҷик меистад, мувофиқ аст [8, 150-156].

Дар натиҷаи таҳқиқоти анҷомдодашуда забоншиносии тоҷик С. Назарзода ба хулоса меояд, ки масъалаҳои эҷоди истилоҳот муносибати бештар илмӣ, бомулоҳизаро талаб мекунанд ва дар муайянкунии принципҳои нави истилоҳоти забони ҳозираи тоҷик бояд ҳамаи ҷанбаҳои инкишофи истилоҳот ба инобат гирифта шавад [6,86-90].

Аз рӯи натиҷаҳои пажӯҳишҳои роҳандозигардида вижагиҳои луғавӣ-семантикии истилоҳоти педагогӣ метавон хулоса кард, ки сохтори истилоҳоти педагогиро шартан ба ду гурӯҳ ҷудо кардан мумкин аст:

1) истилоҳҳои педагогӣ, ки бевосита ба этимологияи педагогӣ худ ишора мекунанд;

2) истилоҳҳои педагогӣ, ки бавосита ба этимологияи педагогӣ худ ишора мекунанд;

Ҷанбаҳои умумии назариявии ташаккул ва рушди кишри истилоҳотӣ дар забони адабии тоҷик дар асоси маводи забони давраи классикӣ ба таври мухтасар дар таҳқиқоти диссертатсионии забоншиносии тоҷик М. Султон баррасӣ шудаанд. Дар таҳқиқоти мазкур коркарди методҳои амалӣ ва назариявии эҳё ва рушди сабки илмӣ ва истилоҳоти забони тоҷикӣ ҷойи муҳимро ишғол мекунанд: “Ин методҳоро ба воситаи таҳқиқотҳои комплексӣ ва системавии раванди таърихи ташаккул ва рушди истилоҳоти илмии классикии форсу тоҷик метавон кор карда баромад» [11, 80-82].

Зерфасли «**Функсия ва нақши истилоҳҳо ва истилоҳот дар равандҳои иртибототӣ**» вазифаҳо ва ҷойи истилоҳҳо дар равандҳои иртибототӣ баррасӣ мешаванд. Дар шароити инқилоби илмӣ-техникӣ селай иттилооти ҳуҷҷатҳои идоракунии ва илмӣ-техникӣ пурзӯр мегардад, раванди истифодаи техникаи ҳисоббарор дар илм, мубодилаи иттилоот васеъ мешавад; техника ба пайдо шудан ва ташаккули намуди нави алоқа дар иқтисоди миллӣ: «инсон – технологияи иттилоотӣ» боис мегардад. Ҳамаи равандҳои иртибототӣ ҷамъиятӣ (муоширати махсуси касбӣ), ки дар ҷаҳон ба вуқӯ меояд, дар ниҳояти қор, ба истифодаи забони табиӣ асос меёбанд. Одамон намудҳои дигари афзори муоширатро низ истифода мекунанд, масалан, забонҳои сунъии гуногун (огоҳкунии баҳрӣ, аломатҳои ҳаракат дар роҳ, забони мусикӣ, забони рақс, забони ҷустуҷӯи иттилоотӣ, барномасозӣ), вале ҳамаи ин воситаҳои муошират ёридаҳанда ва нисбат ба забони табиӣ дуҷумдараҷа мебошанд.

Дар қисмати панҷуми боби якум, ки «**Дар бораи робитаи дутарафа байни забони касбӣ ва миллӣ**» номида шудааст, масъалаҳои таносуби луғати касбӣ ба меъёрҳои грамматикӣ ва талаботи забони миллӣ, воситаҳо ва равишҳои ташаккули истилоҳоти соҳавӣ ва истифодаи онҳо дар фаъолияти касбӣ баррасӣ мегардад. Рушди ҳама гуна соҳаи фаъолияти

касбӣ ҳамроҳ бо раванди эҷоди истилоҳоти махсуси аз тарафи соҳибони забон ва корбурди он дар фаъолияти рӯзмарра мебошад.

Истилоҳоти баъзе соҳаҳои дониш танҳо ба коршиносон фаҳмост, масалан, пертильность (информатика), латерит, бергштрих (хаританигорӣ), сиёҳхок (геология) мумкин аст барои аксари соҳибони забони тоҷикӣ нофаҳмо бошад. Вале ин воҳидҳои забон баъзе умумиятҳо доранд: 1) онҳо мутобиқи меъёрҳо ва қоидаҳои забони тоҷикӣ сохта шудаанд; 2) ин ташкилаҳои синтаксисӣ дорои вижагиҳои парадигмаҳои хоси забони тоҷикӣ мебошанд; 3) онҳо дорои муносибатҳои синтагматикии забони тоҷикӣ, чун қисми ҷумла ё ибора ва ниҳоят 4) талаботи паҳнғаштаи иҷтимоӣ метавонад гузаштани онҳоро (ё дигарҳоро) ба мақулаҳои воҳидҳои луғавии захираи умумии луғавӣ таъмин кунад. Дар ин шароит истилоҳот метавонад ба осонӣ ба таърифи забони адабӣ “мувофиқат кунад” ва бояд чун зерсистемаи захираи луғавии забони адабӣ, афзори таъмини функсияи вижаи иҷтимоии забон - иртибототи махсуси касбӣ бошад. Мафҳуми мазкур пурра ба шарҳу тафсири истилоҳи забони адабӣ мувофиқат мекунад.

Равиши забонии ба шарҳу тафсири истилоҳҳо ва муайянкунии талабот нисбат ба истилоҳот, ҷой ва нақши онҳо дар системаи дилхоҳ забон, сохтори грамматикӣ ва семантикӣ, методҳои муносиби истифода дар сабақшиносии илмӣ муосир ва мутобиқшавии онҳо ба ҳаёати техникӣ дар технологияҳои муосир проблемаҳои муҳими самти мазкур мебошанд. Дигар мушкилоти ишорагардида ба сифати-предмети истилоҳот дар ин ҳолат, табиати семантикӣ, ташкили грамматикӣ ва таърифи маҷмӯаҳои истилоҳотиро, ки дар соҳаҳои гуногуни фаъолияти касбии инсон мавҷуданд, меомӯзад.

Истилоҳот ҳамчун падидаи касбии забон ба соҳа, фаъолияти муайян ё ихтисоси инсон, бо қисмати вожаҳо, аз лиҳози хосиятҳои луғавӣ-семантикӣ, концептуалӣ, сохторӣ, грамматикӣ забон мувофиқат мекунад. Истилоҳи ҳар соҳа мафҳуми махсуси касбиро ифода мекунад ё ба предмети(мафҳуми) падида дар шароити самтгириҳои техникӣ ва илмӣ дахл дорад; ба баёни дигар, истилоҳ мафҳуми ҳаррӯзаро ё тасаввуроти умумиро дар бораи муҳити касбӣ дар муносибатҳои ҳаррӯза ифода менамояд.

Равандҳои семантикӣ, ки дар истилоҳот рӯй медиҳанд, хусусияти умумизабонӣ доранд, вале онҳо нисбат ба забони миллӣ рушди дигаргуна доранд.

Муносибатҳои семантикӣ, шароити алоқамандии онҳо ҳамагониянд (нигоҳ - нигоҳ, қисм - пурра, ассотсиатсия), вале дар ин самт субъективӣ мебошанд, дар ин ҷо асли муносибатро доимо шароити махсус ба ин ё он гурӯҳи истилоҳот муайян менамояд.

Боби дуҷуми диссертатсия - «Таҳлили таркибии истилоҳҳои педагогии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ» ба таҳлили сохторӣ-истилоҳоти

педагогӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ бахшида шудааст. Боби мазкур аз панҷ фасл иборат аст. Дар асоси таҳлили калимасозии луғавӣ-синтаксисӣ (наҳвӣ) дар системаи истилоҳҳои педагогӣ амсилаҳои зерин пешниҳод шудааст:

– **R+-ate>V**: аз феълҳо ва сифатҳо ва исмҳо бо маънои «мачбур кардан барои иҷрои коре»: хатмкунанда – graduate, хатм намудани донишгоҳ – [xatm namudani dānishgāh] - (хатмкунандаи донишгоҳ); certificate, шаҳодатнома – [šahodatnāma] - (сертификат); estimate, қобилиятнок кардан - [qābiliyatnāk kardan] - saracitate, омӯзондан – [āmōzonidan] - (делать способным, обучать, прилаживать, приспособливать; to educate, тарбия кардан – [tarbiya kardan] - (давать образование, воспитывать);

– **R + -ify>V** феълҳо ба маънои «амалро иҷро кардан, ки бо асос ифода шудааст»: мисол – exemplify, мисол гузоштан – [misāl guzoštan] - (барои истифодаи мисол); satisfy, талаботро қонеъ кардан – [talabātrā qāne'kardan] - (ягон талаботро қонеъ кардан).

– **R + -ize>V**: феълҳоро бо маънои зерин месозад: «кардан (шудан) бо асос ифода шудааст», «соҳиб шудан сифатро ё ҳолатро, ки бо асос ифода ёфтааст»: civilize, тарбия додан – [tarbiya dādan] - (цивилизовать).

– **R + -ist**: (амсилаи ниммаҳсулноки исмсозӣ аз асоси исм ба маънои шахси фаъол амалкунандаро ифода мекунад). Масалан: linguist – забоншинос - [zabānšīnās] - (лингвист); scientist – олим – [ālim] - (учёный).

– **R + -man**: (ин амсила номи шахсонро аз асоси исм месозад. Амсилаи каммаҳсул). Масалан: craftsman – мутахассис - [mutaxasis] - (специалист); lowerclassman – донишҷӯи курси якум – [dānišjōi kursi yakum] - (студент первого курса); gownsman-донишҷӯи донишгоҳ– [dānišjōi dānišgoh] - (студент университета); deskman – маъмурият– [ma'muriyat] - (администратор).

– **R + -ancy / -ency**: (ин амсила исмҳои абстрактро бо маънои ҳолату ҳаракат месозад. Амсилаи сермаҳсул). Масалан: - transparency – шафофият – [shaffofiyat] - прозрачность; - fancy – майл – [mail] - (склонность); fluency – озодона – [āzādāna] – плавно, свободно.

– **R+ship**: partnership – шарикӣ – [shariki]

– партнерство - (сотрудничество); relationship- ҳамкорӣ - [hamkori] - муносибат - munosibat);

– **R + -ation** (ин амсила исмҳоро бо маънои чараёни амалиёт месозад, масалан: experimentation - кори таҷрибавӣ – [kāri tajribavi] - (экспериментальная работа-); publication – нашриёт – [našriyot] - (публикация); creation – эҷодкорӣ – [eʃādkāri] - (создание); foundations – замина – [zamīna] - (фундамент).

– **R + -ity**. Бо маънои худ пасванди - ity бо пасванди- ness муродиф аст. Суффикс – ity одатан ба асосҳои сифат ҳамроҳ мешавад ва маънои ҳешутаборӣ, вазъи оилавӣ, сифат, шароит, аломати предмет ва ғайраро

ифода мекунад. Масалан: eligibility – ҳуқуқ барои интиҳоб - [huquq barāi intihāb] - (право на избрание);

– **N (V) + - бон > N**. Аз рӯи амсилаи мазкур исмҳо аз исм ё аз асоси замони гузаштаи феъл бо маънои амал, олооти амал сохта мешаванд: довталаб+бон – [dāvṭalabān] - voluntary - (ихтиёриён, волонтеры).

– **N (V) + - ак > N**: Амсилаи мазкур исмҳоро аз исмҳо месозад. Амсилаи сермаҳсул: зирак – [zirak] – resourcefulness - (находчивый), хаткӯркунак – [xatkōrkunak] – eraser – резинка;

– **Ad+ -гоҳ >** бо ёрии пасванди - гоҳ; аз сифатҳо исмҳои таъиноти предметро ифодакунанда сохта мешаванд: пажӯҳиш+гоҳ – [pažuhišgāh] – scientific research institute - (донишкадаи илмӣ – таҳқиқотӣ);

– **N_+ -гоҳ > N**. Пасванди - гоҳ; исмҳоро аз исмҳо сохта, макони предметро дар калимаҳои зерин ифода мекунад: дониш+гоҳ - [dānišgāh] – university - (университет); қабул+гоҳ – [qabulgāh] - reception- (приёмная);

– **R+ - ed > Adj**. Сифатҳо бо пасванди – ed маънои аломати чизе ё соҳиб будан ба чизеро дорад, бо асос ифода меёбад (одатан, асоси исмҳо): satisfied – қаноатбахшуда – [qanāatbaxšuda] - (удовлетворённый).

Дар забони тоҷикӣ истилоҳҳои педагогӣ аз рӯи амсилаи **N + Suff > Adj** сохта мешаванд. Пасванди сифатҳо: - она (-гона): афс + она – [afsāna] – tale – сказка -(рассказ); мард + она – [mardāna] – male - (мужчина); кӯдак + она – [gudakāna] - child's - (детский); ва ғ. **Adj** + **-al + -ism > N**: usual – оддӣ – [āddi] - (обыкновенный); nationalism – миллатчигӣ – [millatčigi] – (национализм); internationalism - интернатсионализм – [internatsionalim] - (интернационализм).

Дар фасли аввали боби дуум - «**Таснифоти таркибии истилоҳҳои педагогии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ**» се намуди муҳими истилоҳҳо аз рӯи хусусиятҳои сохторӣ – семантикӣ тасниф карда шуданд.

Дар фасли дууми боби дуум - «**Истилоҳҳои педагогӣ-ибороҳо**» истилоҳҳо-ибороҳо таҳлил карда шудаанд. Гурӯҳи истилоҳҳои мазкур дар кишри истилоҳот ҷойи муҳимро ишғол мекунад. Микдори асосии истилоҳоти педагогиро маҳз истилоҳҳо-вожаҳо ташкил мекунанд, ки аз се гурӯҳи истилоҳҳо иборатанд: истилоҳоти сода, монолексемӣ ё истилоҳҳои сохта ва истилоҳҳои полилексемӣ. Дар навбати худ, ҳар яке аз гурӯҳи истилоҳҳои зикргардида ба зергурӯҳҳои муайян тасниф карда мешаванд. Ҳам дар тарҳи сохторӣ, ҳам семантикӣ истилоҳҳо-вожаҳо бештар фарогиранда ва гуногун мебошанд.

Дар зерфасли «**Истилоҳҳои содаи монолексемӣ**» истилоҳҳои сода баррасӣ мешаванд, ки яке аз гурӯҳҳои бештар пурахамиятро дар ҳар ду забон ташкил мекунанд: тахта – [taxta] – board - (доска); таҳлил – [tahlil] – review - (анализ); таҷзия – [tajziya] – review the sentence - (разбор предложений по частям); диққат – [diqqat] – attention - (внимание); иншо – [inšā] – composing - (сочинение); хат - [xat] – letter - (письмо, почерк); мақола – [maqāla] – article - (статья); мубоҳиса – [mubāhisa] – discussion -

(обсуждение); мунозира - [munāzira] – debate - (дискуссия); музокира – [muzākira] - statement (выступление); истеъдод, қобилият – [iste’dād – darqābiliyat] – talent - (талант); мисол – [misāl] – example - (пример).

Раванди беҳтаршавии фаҳмиши маънои истилоҳҳо дар забонҳои таҳқиқшаванда ханӯз ба ҳадди ниҳой нарасидааст.

Дар истилоҳоти педагогӣ барои ифода кардани мафҳуми нав истилоҳот сохта нашудаанд ва танҳо воситаҳои дар забони адабӣ мавҷудбуда истифода мешаванд. Дар баробари истилоҳҳои дар боло зикршуда, мебояд пиндошт, ки бахши асосии таркиби луғавӣ дар ҳамаи забонҳо - ҳастаи забонӣ дар баробари қоидаҳои омехтаҳои вожаҳои ҳамаи табиати калимасозии забонро инъикос мекунад. Бинобар ин, истилоҳоти забон доимо дар атрофи меҳвари луғавии вожаҳои асосии забон метавонад истифода шавад. Танҳо дар ин ҳолат шумораи зиёди гурӯҳҳои вожаҳои метавонад манзараи забониро пурра кунад, ки истилоҳҳо барои шарҳи мафҳумҳои дигари мушкул ва нозук истифода шуданд. Таҳлил ва шарҳи тафсири методҳои муносибатҳои муайяни сохториро дар миёни воҳидҳои каммаҳсул дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ нишон медиҳанд:

1. Эҷоди истилоҳи содаи забони англисӣ – сохтани истилоҳи содаи забони тоҷикӣ. Бояд қайд кард, ки баъзе тафовутҳо дар зерӣ таъсири падидаҳои луғавӣ-семантикӣ дар истилоҳҳои педагогӣ ба вучуд омаданд, хусусан дар ин шакли робитаи сохтории байнизабонӣ пайдо шуданд, сохтори муносиб ва мафҳуми концептуалӣ ва ба ин маъно як истилоҳ ба як мафҳум мувофиқат мекунад; таҳлил – [tahlil] – analysis - (анализ).

2) Сода - сохта: а) сода – сохтаи пасвандӣ: ҳарф, ҳуруф – [harf], [huruf] – the letter - (буква); амалӣ - [amali] – practical - (практический); тартиб, интизом – [tartib], [intizām] – the order - (дисциплина), фаҳмо - [fahmā] – clear - (понятно/понятливо). Махсусан қайд кардани истилоҳҳои каммаҳсули забони тоҷикӣ мувофиқи мақсад мебуд – вожаҳои арабӣ, русӣ ва сохташуда аз забонҳои дигари аврупоӣ пешниҳод гардиданд ва дигар истилоҳҳои педагогии сохта мутобиқи қоидаҳои калимасозии забони адабии тоҷикӣ сохта шудаанд: тарз – [tarz] – method - (способ, метод); муаллим - [muallim] - teacher- (учитель, куратор); тақриз – [taqriz] - reference (отзыв); саъй – [sa’i] - diligence- (старание); чузъдон - [juvzdān] – folder - (папка).

Дар баробари ин, ҳавасмандии семантикӣ ва аҳамиятнокии калимасозӣ дар ин самт хеле муҳиманд, дар муносибатҳои муайяни типӣ сохтани маъниҳои мавҷудаи далелнок ва вожаҳои далеловаранда сохта шудаанд. Метавон хулоса кард, ки тарзи асосии таҳлили чунин муносибатҳо дар таҳқиқоти қиёсӣ ва муқоисавии типологӣ - таҳлил ва шарҳи тафсири робитаи дутарафаи маъниҳои истилоҳҳо дар амсилаҳои мушаххас ва сохтани истилоҳоти педагогӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мебошад.

Дар фасли сеюми боби дуюм - «**Истилоҳҳои моносохта**» вижагиҳои истилоҳҳои моносохта баррасӣ мешаванд. Гурӯҳи мазкурро чунин вожаҳои

ташкил мекунад, ки бо як асоси далелнок амал мекунад ва қисми бештари таркибҳои вожаҳоро дар педагогика ташкил мекунад. Бинобар ин, амсилаи асосии зернавӣ пасвандӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ R+s мебошад. Рамзҳои мазкур мувофиқи қоидаҳои мақбули умум ва типологияи таркиби калимасозӣ, ки Д.Аракина таҳия кардааст, истифода мешавад [1, 115-120]. Дар тасвир зерин:

R – морфемаи решагӣ, S- пасванд, P – пешвандро ифода мекунад. Дар «Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик» қайд шудааст, ки «ҳангоми калимасозӣ функсияи грамматикӣ ҳар пасванд бо хосияти семантикаш муайян мешавад. Пасвандҳо дар асоси таърифи дар боло қайдшуда тасниф мешавад.» [2,150-156].

Ҳамин тариқ, дар грамматикаи академии мазкури забони адабии тоҷик шумораи қосимии пасвандҳои забони адабии тоҷик баррасӣ мешаванд ва дар навбати аввал, тобишҳои маъногии онҳо, баъдан сатҳи ҷабҳиҳои истифодаи пасвандҳои мазкур муайян мешаванд.

Амсилаи R+s ҳамчун тарзи асосии истилоҳотсозӣ дар соҳаи таҳқиқшаванда дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ вобаста ба иштироки гурӯҳҳои семантикии исмҳо ва сифатҳо гуногунанд. Дар забони адабии ҳозираи тоҷик таркиби семантикии мазкур баъзе амсилаҳои калимасозиро ба вуҷуд меорад.

–**R+гар:** *сохтани истилоҳҳо аз исмҳо:* танзимгар (танзим+гар) – [tanzimdar] - dispatcher - (диспетчер); таҳқиқгар (таҳқиқ+гар) – [tahqiqgar] - candidate - (соискатель); таҳлилгар (таҳлил+гар) – [tahlilgar] - analyst - (аналитик); ташхисгар (ташхис+гар) – [taʃxisgar] - expert – (эксперт).

–**R +зор:** номи касби одамон, асосан, решаи исмҳо: омӯзгор (омӯз+гор) – [āmōzgar] - (учитель). Ҳамчунин ҳамроҳ кардан ба асоси феъл имкон дорад: мондагор (монда+гор) – [māndagar] – eternal - (абай). Масалан, осори мондагор — [āsāri māndagar] – preservative eternal - (сохраняющийся навеки произведение). Бояд қайд кард, ки пасванди «-гор», ки бо асоси замони ҳозираи феъл ва исмҳои абстракт алоқаманд аст, мафҳуми тарзи воқеиро ифода мекунад, масалан, созгор – [sāzgar] – appropriate - соответствующим - (подходящий). Ғайр аз ин, алоқа бо феъли шахси сеюм, ба таври истисно танҳо замон дар гузашта – аломати муайяни амал, масалан, офаридгор – [āfaridgar] – creator - (иллюзорных).

–**R+ҷӣ:** намунаи истилоҳҳои исмӣ аз исмҳо сохта шудаанд, дар баъзе ҳолатҳо исмҳо метавонанд аз сифатҳо сохта шаванд: машваратҷӣ (маслиҳат+ҷӣ) – [mašvaratči], [maslihatči] -participant - (советник); аълоҷӣ (аъло+ҷӣ) – [a'loči] - excellent - (отличник); навбатҷӣ (навбат+ҷӣ) – [navbatči] – on duty - (дежурный); иштирокҷӣ (иштирок+ҷӣ) - [ištīrākči] - participant- (участник).

– **R +вар:** - дар истилоҳҳои исми хунарвар (хунар+вар) - [hunarvar] - мастер, (профессионал); сарвар (сар+вар) – [sarbar] –руководитель – ба мушоҳида мерасад.

– **R +манд:** танҳо дар истилоҳҳои зерин дучор мешавад корманд (кор+манд) [kārmand] – (сотрудник); хунарманд (хунар+манд) – [hunarmand] - мастер, (профессионал).

Бояд қайд кард, ки таҳлил ва шарҳи тафсири амсилаҳо дар забони англисӣ нишон медиҳад, ки дар забони мазкур пасвандҳо бо тобиши эмотсионалӣ нисбатан каммаҳсуланд, бинобар ин, ҳаммаъноӣ онҳо истилоҳҳо бо пасвандҳои калимасозии дигар мешаванд. Амсилаҳои муайяни пасвандҳои калимасоз нисбат ба дигар пасвандҳои дар боло таҳлилшуда серистифода мебошанд ва дар якҷанд истилоҳҳои таълимӣ дучор мешаванд:

– **R+ive:** the directive - фармон, самти илм, таълим - [farmān], [samtī ilm], [ta'lim] - (указ, научное, учебное направление); the initiative - ташаббус – [tašabbus] - (инициатива).

– **R+a:** сарлаҳва – [sarlavha] – headline - (заголовок); нома – [nāma] - letter - (письмо); хитоба – [xitāba] - device - (девиз); нишона – [nišāna] - indication - (обозначение).

– **R+ak:** ангуштак – [anguštak] - tick - (знак - птичка); нохунак – [nāxunak] - quotationmarks - (кавычки); маҳак – [mahak] - basis -(основа); айнак - [ainak] - glasses - (очки).

R +ча: лавҳача – [lavhača] – littleboard - (дощечка);- тахтача [taxtača] – little board - (доска маленькая); раҳча – [raħča] – line - (строчки тетради); китобча - [kitābča] – book - (книжка); дафтарча – [daftarča] - pocket-book - (карманная книжка).

Дар забони англисӣ ҳамчунин амсилае мавҷуд аст, ки номи ашё, лавозимоти гуногуни таълимӣ, объектҳо ва воситаҳои соҳаи педагогикаро месозад.

–**R+er:** printer - чопкунанда, матбаа – [čārkunanda],[matbaa] - (издатель); listener - шунаванда – [šunavanda] - (слушатель); teacher - омӯзгор – [āmōzgar] - (учитель). Бояд қайд кард, ки дар навъи махсуси сохторӣ ба истилоҳҳо ошкор кардан имкон дорад, ки аломатҳои гуногуни амал, равандҳои педагогиро муайян мекунанд, ки мутобиқи онҳо навъи семантикӣ сохта шудааст. Дар муносибат бо ин истилоҳоти таълимӣ забони тоҷикӣ бо амсилаҳои сохториини зерин тавсиф мешаванд:

–**R + ӣ:** академӣ – [akademi] – academic- академический (академик); таълимӣ – [ta'limi] – educational (образовательный); зебоӣ – [zebāi] - красота – beauty- (красота); бояд қайд намуд, ки амсила бо пасванди - ӣ бо аломати такрорӣ кофӣ ва бисёрмақсад аст. Барои он, ки ҳади тафовути семантикиро байни маъниҳои пасванд фарқ карда шавад, ин амсила чунин муайян шудааст R ± ӣ. Асоси далелнокии ин амсила – ҳам исм ва ҳам сифат мебошад: дастурӣ (дастур), [dastur] -китобӣ (китоб), [kitāb] - зебоӣ (зебо) - [zebā].

– **R + ī:** кураторӣ – [kuratār] - куратора (куратор); муаллимӣ – [muallimi] - учителя (являющийся учителем, преподавание); мудирӣ – [mudiri] - manager-чтобы работать - (чтобы быть менеджером).

– **R+иш:** озмоиш – [āzmāiš] - experiment - (эксперимент); дониш – [dāniš] - knowledge - (знание); санҷиш – [sanjīš] - test - (зачет, проверка).

– **R+ism:** the marxism – марксизм – [marksizm] - (марксизм); the neologism - наввожа, калимаи нав – [navvāža], [kalimainav] - (неологизм); the voluntarism- иродагарой – [irodagari] - (волонтаризм).

– **R + ment:** the experiment - озмоиш, таҷриба – [āzmāiš], [tajriba] - (эксперимент); the argument – далел - [dalel] - (аргумент).

Ҳамин тариқ, дар замони ҳозира ҳам дар забони англисӣ ва ҳам дар забони тоҷикӣ пешвандҳои истилоҳсоз бо тариқи интихобӣ таҳлил карда шудаанд. Баъди баррасии аффиксҳо ва муайян кардани функсияи онҳо, дар баҳши охири баъзе коркардҳо ва таҳқиқотҳои илмӣ тавсифи пешвандҳо аз рӯи дарачаи сермаҳсули дода мешавад: сермаҳсул, каммаҳсул, бемаҳсул. Бояд маҳсус қайд кард, ки чи дар забони тоҷикӣ ва чи дар забони англисӣ вижагиҳои умумӣ ва фарқкунандаи воситаҳои аффиксалии калимасозӣ дар педагогика, ҳамчунин воситаҳои ифодаи категорияҳои мушаххаси семантикӣ ва гурӯҳи истилоҳҳо дар соҳаи педагогика таҳлил ва ошкор карда шуданд.

Дар таҳқиқоти мазкур таснифоти истилоҳҳои дорои сохтори мураккаб бо мақсади ошкор кардани вижагиҳои типологии калимасозии забони тоҷикӣ ва англисӣ роҳандозӣ шудааст. Дар ҷанбаи мазкур мо назарияро дар бораи ҷунин вижагиҳои калима ҷонибдорӣ мекунем: 1) сохтори морфологӣ; 2) вижагиҳои алоқаи дутарафаи қисмҳои ташкилкунанда; 3) вижагиҳои алоқаи дутарафаи синтаксисии қисматҳои таркибӣ.

Ҳамин тариқ, дар системаҳои истилоҳотии муосир истилоҳ – ибораҳо баргарӣ доранд, ки ин бо зарурати номгузории мафҳумҳои таркибии мураккаб, тадқиқи объектҳои касбӣ ва мафҳумҳо то дарачаи фаҳмидани моҳияти онҳо, ошкор намудани тарафҳои нави падидаҳои омӯхташаванда шарҳ дода мешавад. Истилоҳҳо – ибораҳо хосиятҳои «якҷунин номгузори»-ро дороанд ва бо аз нав бавучудоварии сохтори мураккаби устувори мафҳумҳои касбӣ муносибат доранд» [5, 79-80].

Бо истинод ба он чи дар боло зикр гардид, метавон хулоса кард, ки истилоҳҳо дар шакли ибораҳо дар нутқ дар доираи қонуниятҳои муайяни забоншиносӣ сохта мешаванд ва тадриҷан ба системаи луғавӣ ворид мешаванд, дар айни замон хусусияти мунтазами аз нав бавучудовариро дар забон, маҳсусан дар қаринаи илмӣ забони адабӣ соҳиб мешаванд.

Боби сеюм таҳти унвони «**Тавсифи семантикии истилоҳҳои педагогии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ**» ба тасвири маъноии истилоҳҳои забони тоҷикӣ ва англисӣ баҳшида шудааст. Истилоҳҳои педагогии микромайдонро тавсифкунанда дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ дар асоси таҳлили гурӯҳҳои луғавӣ – семантикӣ, таснифоти мавзӯии истилоҳҳои

соҳаҳои педагогика ва таҳсилот ба якчанд гурӯҳҳои алоҳида тасниф шудаанд.

Дар фасли аввали боби сеюм бо номи «**Таснифоти мавзӯи истилоҳҳои педагогӣ дар забонҳои қиёсшаванда**» масъала оид ба истилоҳҳои педагогике гузошта мешавад, ки ба тарбия мансубанд: «тарбия - [tarbiya] образование/воспитание (образование)». Гурӯҳи луғ авӣ-семантикии мазкур бо чунин қисмҳо пешкаш шудаанд: - adjust ба тартиб (основание) овардан (даровардан), мувофиқ кунонидан, дуруст кардан [ba tartib darāvardan], [muvāfiq kunonidan], [durust kardan] , (боб) кардан [bāb kardan] - чтобы поместить в заказ, приспособиться-; тарбиядиханда – [tarbiyadihanda] - educative - (воспитывающий); тарбиягиранда – [tarbiyagiranda] – educated – (воспитуемый); тарбия – [tarbiya] - education

Дар зерфасли якуми ин фасл - «**Истилоҳҳои педагогӣ, ки ба таҳсилоти ба тарбия асосёфта мансубанд**» истилоҳҳо нисбат ба маълумотнокӣ ва асосҳои тарбия баррасӣ шудаанд. Маълумотнокӣ- сифати шахси рушдкунанда, таҷрибаро аз худ карда, ки бо кӯмаки он қобилияти дар олами атроф сарфаҳм рафтанд, ба он мутобиқ шудан, онро ҳифз ва бой гардонидан, дар бораи он донишҳои нав гирифтанд ва тавассути он худро мукамал карданро соҳиб мешавад: маълумотнокӣ – [ma'lumātānākī] – education - (образованность); дилсӯзона – [dilsōzāna] - compassionate - (сострадательный); асосҳои тарбия – [asāshāi tarbiya] – basis of education - (основы воспитания); маълумоти олии [ma'lumāti ālli] - higher – education - (высшее образование, образованность); маълумотнокӣ – маълумотнок – [ma'lumātānākī], [ma'lumātānāk] – highly educated - (высоко образованный).

Дар зерфасли дуоми фасли якум - «**Истилоҳҳои педагогии ба маъмурият, идоракунӣ, роҳбарӣ мансуббуда**» истилоҳҳои маъмурият, идоракунӣ ва роҳбарӣ баррасӣ мешаванд. Дар ин ҷо хусусиятҳои идора, маъмурият, мудирият, ҳукумат, давлат омӯхта шудаанд: -[idāra], [ma'muriyat], [mudiriya], [hukumat], [davlat] - administration - (управление, администрация, правительство); маъмурияти мактаб – [ma'muriyati maktab] – director of school - (руководство школы); ҳайат, вазорат – шӯро – [hai'at], [vazārat], [šōrā] – board - (совет, коллегия, министерство); вазорати маориф – [vazāratimaārif] – ministry of education - (министерство просвещения); Категорияи луғавӣ-семантикесии мазкур бо чунин ҷузъиёт пешниҳод шудааст: роҳбар, сарвар – [rāhbar], [sarvar] – director - (директор, руководитель); роҳбар, мудир – [rāhbar], [mudir] – manager - (управляющий); раҳнамо – [rahnamā] - remarkable - (замечательный).

Дар зерфасли сеюми фасли аввали боби сеюм - «**Истилоҳҳои педагогии бо маҳорати педагогӣ: равишҳо ва методҳои таҳқиқот, омӯзиши таҷрибаи педагогӣ мансуббуда**» вижагиҳои истилоҳҳо оид ба маҳорати педагогӣ баррасӣ шудаанд, масъалаи робитаи дугарафаи фарҳанг ва забон дар системаи ошкор мешавад: санъат, маҳорат, ҳунарпеша – [san'at], [mahārat], [hunarpeša] – art (искусство, умение, мастерство

педагогическое); маҳорати педагогӣ – [mahārati pedadāgi] – art of pedagogical - (педагогическое мастерство); маҳорати педагогӣ – [mahārati pedadāgi] - искусство.

Дар зерфасли чоруми фасли аввали боби сеум - **«Истилоҳҳои педагогӣ, ки ба қабули имтиҳонҳо мансубанд: методи назорат ва баҳодихӣ»** вижагиҳои истилоҳҳои ба раванди қабули имтиҳонҳо мансуббуда баррасӣ шудаанд. Гурӯҳи мазкур аз мавзӯҳои зерини таълимӣ ва методологӣ иборат аст: усули рейтингӣ - [usuli reitingi] рейтинговый метод. Методи баҳодихӣ, муайянкунии баҳои фаъолияти шахси алоҳида ё рӯйдод мебошад. Дар солҳои охир методи назорат ва арзёбӣ дар раванди таълимӣ–тарбиявӣ истифода мешавад.

Истилоҳҳои дигари корбастшавандаи гурӯҳи мазкурро номбар мекунем: назорат, санҷиш, санҷидан, назорат кардан – [nazārat], [sanjiš], [sanjidan], [nazārat kardan] - control - (контроль, проверка, проверять, контролировать); имтиҳон – [imtihān] – examination - (экзамен).

Фасли дуюми боби сеум - **«Истилоҳҳои педагогии бо дарс мансуббуда(тарзҳои гузаронидани суҳанронии хотимаӣ)»** ба таҳлили нақши дарс – шакли асосии ташкили машғулиятҳои таълимӣ бахшида шудааст. Бо ҳаҷми катъӣ муқарраршудаи қори таълимӣ ва тартиби иҷрои он дар доираи вақти муайян тавсиф карда мешавад (одатан 40 - 45 дақиқа), дар мактабҳои олии: 80-90 дақ.иқа. Мисолҳои дигари истилоҳҳои таълимӣ - педагогӣ, ки кластери мазкур ё гурӯҳи луғавӣ – семантикиро ташкил мекунад (онҳоро бе шарҳ додан номбар мекунем): гузаронидан, бурдан, дарс гузаронидан – [guzarānidan], [burdan], [dars guzarānidan] – conduct a lesson - (поводить, проводить урок); тарзи таллафуз, услуб, тарз, роҳ, сабк – [tarzi tallafuz], [uslub], [tarz], [pāh], [sabr] – diction - (дикция, стиль-диксия).

Мисоли тафсири таърифии *донии* – натиҷаи таҷрибаи амалии дарк кардани ҳақиқат, инъикоси дурусти он дар ақидаҳои инсон, ки дар шакли мафҳумҳо, қонунҳо, принципҳо, фикру ақидаҳои аз таҷриба ва назария бадастомада, муносибатҳои мунтазамро инъикоскунанда; дар педагогика–дар хотира нигоҳ доштан, фаҳмидан ва аз нав ба вучуд овардани назарияҳо, далелҳои илм, қоидаҳо, қонунҳо, мафҳумҳо. [9,79-80].

Дар фасли дуюми боби сеум - **«Истилоҳҳои педагогии алоқаманд бо раваншиносӣ»** ба баррасии вижагиҳои истилоҳҳои оид ба раваншиносӣ бахшида шудааст. Гурӯҳи мазкур бо ҷузъҳои зерин пешниҳод шудааст: таълим додани калонсолон - [ta'lim dādani kalānsālān] – education- (обучение взрослых); возраст: бачагона, хурдсолон, наврас – [bačagān], [xurdsālān], [navras] – adolescent - (подростковый, подросток); ҷавонӣ (айёми ҷавонӣ), [javāni], [ayāmi jvāni] - (юность); сини балоғат (ба камолрасида), [sini balāğat] – adult hood - (зрелый возраст); Масалан: ақл –интеллект (аз латинӣ Intellectus - интеллект, фаҳмиш, ақли инсон, маҳорат - амале, ки ба автоматизм меорад, бо роҳи такрори такрор ташаккул меёбад). Дар раванди таълим малакаҳоро инкишоф додан, хусусан таълими умумӣ,

байнисубъектӣ, хат ва нутқ, ҳалли масъала, шумурдан, чен кардан ва ғайра зарур аст.

Дар зерфасли дуоми фасли дуом - «**Истилоҳҳои педагогии мансуб ба истилоҳҳои таълимӣ**» тавсифи умумии гурӯҳи мазкур буда, истилоҳҳои таълимии зеринро дар бар мегирад: - истилоҳҳо аз фонетика: зада, таллафуз, нутқ, забон, зада мондан, (гузоштан) талаффуз кардан; [zada], [tallafuz], [nutq], [zabān], [zada māndan], [tallafuz kardan] – accent - (ударение, произношение, речь, язык ставить ударение, подчеркивать произносить); қайд кардан, таъкид кардан, зада гузоштан [qaid kardan], [ta'kid kardan], [zada guzāstan] – emphasize - (подчеркивать, ставить ударение); танаффус, фосила – [tanaffus], [fāsila] – break - (перерыв, пауза, перемена); баста, маҳкам – [basta], [mahkam] – close - (закрытый); овози ҳамсадо – [āvāzi hamsadā] – consonant - (согласный звук, буква); талаффуз кардан – [talaffuz kardan] – articulate - (фон), артикулировать); алифбо – [alifbā] – ABC - (алфавит); луғат, фарҳанг, қомус – [luḡat], [farhang], [qāmus] – dictionary - (словарь); дифтонг (ба ҳам пайваст шудани ду садонок дар як ҳичо), [diftāng], [ba ham paivast šudani du sadānāk dar yak hiḡā] – diphthong – (дифтонг).

Дар фасли сеюми боби сеюм - «**Истилоҳҳои педагогии мансуб ба корҳои хаттӣ**» вижагиҳои истилоҳҳо оид ба корҳои хаттӣ баррасӣ мешаванд. Номи ГЛС (гурӯҳи луғавӣ–семантикӣ) аз гурӯҳи зерини истилоҳҳо иборат аст : диктанти такрорӣ – [diktanti takrārī] – drill dictation - (тренировочный диктант); - диктантҳо; навҳои диктант: диктант, имло – [imlā] – dictation - диктант); диктанти биной – [diktanti bināi] – visual dictation - (зрительный диктант); диктанти шунавой – [diktanti šunavāi] – aural dictation - (слуховой диктант).

Дар зерфасли аввали фасли аввали боби сеюм - «**Истилоҳҳои педагогии мансуб ба раванди таълим**» вижагиҳои истилоҳҳои раванди таълим мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Дар ГЛС мазкур истилоҳҳои таълимие баррасӣ мешаванд, ки баъзе масъалаҳои фаъолияти таълимиро ифода мекунанд: дида баромадан, фикр карда баромадан, ҳисоб кардан, ба ҳисоб гирифтан, [dida barāmadan], [fikr karda barāmadan], [hisāb kardan], [ba hisāb giriftan] - consider - (рассматривать, обдумать, считать); азхудкунӣ, иқтибос – [azhudkuni], [iqtibās] – adoption - (усвоение, заимствование); доништан, фаҳмидан, аз худ кардан – [dānistān], [fahmidan], [az xud kardan] – apprehend - (понимать, схватывать);

Гурӯҳи мазкурро истилоҳҳои ташкил мекунанд, ки кори таълимиро ифода мекунанд: - фаъолияти таълимӣ – фаъолият оид ба ҳалли вазифаҳои таълимӣ; раванди азхудкунии донишҳои нав, маҳорат ва малакаҳо аз тарафи инсон (муҳассилон) ё тағйир додани донишҳо, маҳорату малакаҳои пешина.

Мисолҳои дигар: таҳсил, таълим (омузгорӣ) – [tahsil], [ta'lim] academic - (академический, учебный); соли хониш (таҳсил) дар донишгоҳ – [sāli xāniš tahsil dar dānišgāh] - year (учебный год в университете).

Дар зерфасли дуҷуми фасли сеюм - «**Истилоҳҳои педагогии мансуб ба эҷод ва рушди тафаккур**» нақши истиллоҳҳои зерин мавриди таҳлил қарор гирифтаанд: калимаҳои абстрактӣ – [kalimahāi abstracti] – abstract words (абстрактные слова), таракқиёт, беҳбудӣ – [taraqiyāt], [behbudi] - development - (развитие, улучшение); ташаккули мунтазамӣ – [tašakull imuntazami] – step-by-step - (поэтапное); тафаккури абстрактӣ - [tafakkuri abstrakti] – mental thinking - (абстрактное мышление).

Мисоли тафсири таърифии истилоҳи *фикр қардан* – фикр қардан қобилияти таҳлил қардани маълумот аз ҳолати мантиқӣ, қобилияти ба таври стандартӣ фаро гирифтани натиҷаҳои иттилоотӣ ва дар вазъиятҳои ғайримукаррарӣ; масъалаву мушкилиҳо мебошад.

Методи мазкури ташаккули истилоҳи педагогӣ бо инкишоф ва густариши вижагиҳои семантикии вожа, ҷудошавӣ ба ду категорияҳои нави луғавӣ, ки омоним меноманд, алоқаманд аст. Ҳамин тариқ, истилоҳот вожаҳои муқаррарӣ, ки бо яке аз усулҳои таъйинот робита дошта, бинобар ин, чунин баррасии вожаҳои нав ба сифати монологӣ барои оянда ташаккул ёфтаанд.

Аз лиҳози пайдоиши таърихӣ (этимологӣ) истилоҳоти арабӣ ба 2 гурӯҳ ҷудо мешавад: 1) истилоҳҳои арабӣ ва тоҷикиро дар соҳаи таълим (маориф), чун истилоҳи ифода мекунад; 2) вожаҳои иқтибосӣ аз забони арабӣ, ки дертар дар забони тоҷикӣ пайдо шуданд ва маънои истилоҳро гирифтанд. Истилоҳоти дорӣ барномаи арабӣ дар забони тоҷикӣ хеле паҳн шудаанд (маъмуланд). Барои идроки бештар амиқ муайян қардани талабот ва нишондодҳо, ки барои ифодаи хати мазкур ба ҳайси истилоҳот аз замони ҷадидҳои ҳаҷтии қадима маълуманд, лозим аст. Баъзе истилоҳҳо ҳанӯз дар давраҳои қадим чун истилоҳи истифода мешуданд. Масалан:

Дарс - [dars] - (исми забони арабӣ) - дарс, таълим, корқард, вақте ки омӯзгор баҷаҳоро аз рӯйи китоб меомӯзонад; ашё, фаҳмонидан бо муаллим, хондан, навиштан, дуруст суҳангӯиро омӯхтан;

Таълим - [ta'lim] - (вожаи арабӣ дар шакли масдар) маънои омӯхтан ва хабар додан, дониш гирифтани хондан, хондани чизе, бо шуур ҳатм қарданро ифода мекунад;

Таҳсил - [tahsil] - (вожаи арабӣ дар шакли масдар) – ноилшавӣ ба натиҷа, омӯзиш, азхуд қардан, ба даст овардани дониш;

Хат - [xat] - (исми забони арабӣ) – тарзи навишт, қатор, хаттотӣ;

Илм - [ilm] - (вожаи арабӣ дар шакли масдар) - дониш, эзоҳ, тасаввур, иттилоъ, шакли фармоишии феъли *таълим*;

Варақ - [varaq] (исми забони арабӣ) – барги дарахт; қоғаз, варақи китоб ё ноутбук;

Мақтаб – [maktab] - (исми забони арабӣ) - мактаб, маконе, ки муҳассилон дар раванди таълим иштирок мекунанд, маконе, ки онҳо навиштан, фикр кардан, хонданро меомӯзанд;

Мадраса – [madrasa] - (исми забони арабӣ) –номи мактаби олии динӣ, ки дар мамлакатҳои Шарқ фаъолият мекунад.

Дар баробари ин, дар забони адабии ҳозираи тоҷик як силсила истилоҳҳои серистеъмоли таълимӣ истифода мешаванд, ба монанди муаллим - [muallim], мураббӣ- [murabbi], соҳиби асосӣ – [sāhibi asāsi], китоб – [kitāb], варақ – [varaq] ва нисбат ба таълимгоҳ «мактаби ибтидоӣ» [maktabi ibtidāi] ва серистеъмоланд. Масалан:

Устод – [ustād] - роҳнамо, мураббӣ, донишманд, ки илм ва касбу ҳунарро медонад, талабагонро меомӯзонанд;

Қоғаз– [qāğaz] - ҳуччат, санад.

Дар Тоҷикистон асри XX давраи дигаргуниҳо дар рушди илму фарҳанг, забону адабиёт ва маориф дониша мешавад. Маводи ҷамъовардашуда ва мавриди таҳлилу омӯзиш қароргирифта нишон медиҳад, ки рушди фарҳанг ба рушди ҳаёт ва педагогика, ҳама соҳаҳои илму техника мусоидат кард. Донишмандон ва муҳаққиқони мо на танҳо истилоҳотро дар як самт тасвир кардаанд, балки онҳо вижагиҳои истилоҳотро дар ҳамаи соҳаҳои илму маориф мавриди омӯзиш қарор додаанд. Чун бо истилоҳоти соҳаи педагогика дахл кардем, натавонистем муфассал ва мушаххастар истилоҳоти соҳаҳои дигарро фаро гирем. Агар истилоҳоти ҳамаи соҳаҳо муттаҳид карда мешуданд, тартиб додани як фарҳанги калонҳаҷм имконпазир мешуд.

Дар ҳулосаи диссертатсия ба натиҷагирӣ ва ҷамъбасти намудани таҳлили сохторӣ-семантикии истилоҳоти педагогӣ дар забонҳои гуногунсистема иқдом гардида ва дурнамои назариявӣ ва амалии коркарди проблемаи мазкур таъкид гардидааст ва он ҷиҳатҳои рушди кори таҳқиқотиро муайян кардааст.

Сохтори истилоҳоти педагогӣ бо инъикоси ҳудуди муҳтавоии семантикаи таҳсилотӣ марбут мебошад.

Дар истилоҳоти педагогии муосир бартарияти ибораҳои серкалима ба мушоҳида мерасад. Муаллифи таҳқиқот вижагиҳои пажӯиши истилоҳоти навро дар ҳулосаи худ дарҷ намуда, сабабҳои қабул шудани истилоҳоти педагогиро бо овардани мисолу далелҳои сершумор ба исбот расонидааст. Бартарии диссертатсия дар он аст, ки муаллиф системаи муназзами муносибати мафҳумҳои истилоҳотро ба тартиб дароварда, ҳудудҳои вазифаҳои истилоҳотро дар таҳқиқот дақиқан муайян намудааст. Дар ин маврид яке аз афзалиятҳои таҳқиқот дар он аст, ки диссертатсия ҷиҳати инкишоф додани истилоҳоти педагогӣ ва муайян намудани онҳо дар забоншиносӣ аз нақши муҳиму калидӣ бархӯрдор аст.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда

1. Аракин, В.Д. Сравнительная типология английского и русского языков// В.Д. Аракин, М.: ФИЗМАТЛИТ, 2005. -115-120 с.
2. Бердыева, Т. Терминологическое словообразование в таджикском языке// Иранское языкознание: Ежегодник, 1980/Т. Бердыева. - М.:1981. -150-156 с.
3. Виноградов, В.В. Избранные труды. // Т.3. Лексикология и лексикография/В.В.Виноградов. -М.: Наука,1977. - 39-43 с.
4. Мельничук, А.С. Понятие системы и структуры языка в свете диалектического материализма // А. С. Мельничук / Вопросы языкознания, 1970, №1. – С.27-34.
5. Моисеев, С. Проблематика определений терминов в словарях разных типов// С. Моисеев. -Л.: Наука,1976. -79-80 с.
6. Назарзода, С.Ташаккули истилоҳоти иҷтимоӣ дар садаи XX// С.Назарзода. -Душанбе: Дониш, 2004.- 290 с.
7. Реформатский, А.А. Что такое термин и терминология // А. А. Реформатский. – М., 2000.167-172с.
8. Рустамов, М. Таджикская грамматическая терминология// М.Рустамов. -Душанбе: Дониш, 1972. - 150-156 с.
9. Смирницкий, А.И. Значение слова// Вопросы языкознания / 1955, №2. – С.79-80.
10. Соссюр Ф. Теория в свете современной лингвистики // Ф. де Соссюр -М.,1975. С.74-76.
11. Султон М. Язык науки и терминология: М. Султон - Душанбе: Ирфон, 2011. С.80-82.

НУҚТАҲОИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ ДАР МАҚОЛАҲОИ НАШРШУДАИ ЗЕРИНИ МУАЛЛИФ ИНЪИКОС ЁФТААСТ:

а) мақолаҳо дар мачаллаҳои тақризшаванда

1. Джуракулов, Б.Р. Структурный анализ педагогических терминов таджикского языка/Б.Р. Джуракулов // Вестник Таджикского национального университета. Душанбе: Сино. – 2016, № 4/7 (217). - С. 45-48.
2. Джуракулов, Б.Р. Проблемы исследования педагогических терминов таджикского и английского языков / Б.Р. Джуракулов // Вестник Таджикского национального университета. Душанбе: Сино.– 2017, № 4/3. - С. 55-58.
3. Джуракулов, Б.Р. Монолексемные производные педагогические термины таджикского и английского языков / Б.Р. Джуракулов // Вестник Таджикского педагогического университета им. С. Айни. Душанбе. – 2017, №4. (71). - С. 99-102.

б) мақолаҳо дар дигар маҷалла ва маҷмӯаҳои илмӣ:

4. Джуракулов, Б.Р. Обучение устных навыков коммуникации на английском языке. / Б.Р. Джуракулов // Вестник Таджикского педагогического университета им. С. Айни. Душанбе. – 2011, № 6. (43). - С. 233-236.
5. Джуракулов, Б.Р. Обучение устных навыков коммуникации на английском языке. / Б.Р. Джуракулов // Вестник Кулябского государственного университета имени А. Рудаки Душанбе: Промэкспо.- 2012. №1-2(6-7). - С. 111-115.
6. Джуракулов, Б.Р. Информационные технологии в преподавании английского языка / Б.Р. Джуракулов // Вестник Кулябского государственного университета имени А. Рудаки. Душанбе: Промэкспо. -2013, №1-2(8-9). - С. 213-217.
7. Джуракулов, Б.Р. Формирование профессиональной готовности будущих преподавателей английского языка в условиях информатизации образования / Б.Р. Джуракулов // Вестник Кулябского государственного университета имени А. Рудаки. Душанбе: Промэкспо. – 2014, №1-(10). - С. 177-179.
8. Джуракулов, Б.Р. Использование ситуаций речевого общения на уроках английского языка / Б.Р. Джуракулов // Вестник Кулябского государственного университета имени А. Рудаки, Душанбе: Промэкспо.- 2015, № 1(12). - С. 191-194.
9. Джуракулов, Б.Р. Профессиональная подготовка будущих учителей иностранного языка на основе использования технологии медиаобразования / Б.Р. Джуракулов // Научно практическая конференция «Роль Кулябского государственного университета имени А. Рудаки в подготовке специалистов», посвящается 70 - летию образования Кулябского государственного университета имени А. Рудаки, Душанбе: Промэкспо.- ББК 74-58.- 2015, - С. 246-249.
10. Джуракулов, Б.Р. Использование техники в обучении английского языка / Б.Р. Джуракулов // Республиканская научно-практическая конференция «Актуальные проблемы филологии и перевода в честь 25 – летию независимости Республики Таджикистан, 85 – летию Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни и 20 - летию кафедры «Стилистики и теория перевода» Душанбе: Промэкспо. – 23-24- ноября 2016, - С. 330-335.
11. Джуракулов, Б.Р. Использование техники в обучении английского языка / Б.Р. Джуракулов // Вестник Кулябского государственного университета имени А. Рудаки. Душанбе: Промэкспо. – 2016, №2 (15). - С. 218-221.

12. Джуракулов, Б.Р. Теоретические аспекты исследования терминологии в таджикском и английском языках / Б.Р. Джуракулов // Вестник Кулябского государственного университета имени А. Рудаки, Душанбе: Промэкспо.- 2018, №1 (18). - С. 67-74.
13. Джуракулов, Б.Р. Некоторые особенности исследования терминологии / Б.Р. Джуракулов // Республиканская научно-практическая конференция «Актуальные проблемы лингвистики, переводоведения и методики преподавания иностранных языков в высшей школе», посвящено 75 - летию со дня рождения д.ф.н., профессора Парвона Джамшед. Душанбе: 8-9 июня 2018 С. 100-102.
14. Джуракулов, Б.Р. Семантическая характеристика педагогических терминов таджикского и английского языков / Б.Р. Джуракулов // Республиканская научно-практическая конференция «Актуальные проблемы лингвистики, переводоведения и методики преподавания иностранных языков в высшей школе», посвящено 75 - летию со дня рождения д.ф.н. профессора Парвона Джамшед. Душанбе: «8-9 июня 2018 С. 98-100.